

KISS LÁSZLÓ – SIK ENDRE – KASZÁS VERONIKA – TÓTH JUDIT*

A menekültügy időben változó narratívái (1987–1989)**

Temporal Shifts in the Narratives of the Refugee Issue (1987–1989)

ABSTRACT: This study examines how the press coverage of the two refugee groups arriving in Hungary – from Romania and the GDR – changed over the course of 1988–1989 in the country’s major national daily newspapers. The focus is on identifying when these shifts occurred, what events triggered them, and how they manifested in the newspapers’ communication.

KEYWORDS: Transylvanian refugees; East German refugees; state socialism; regime change; press analysis

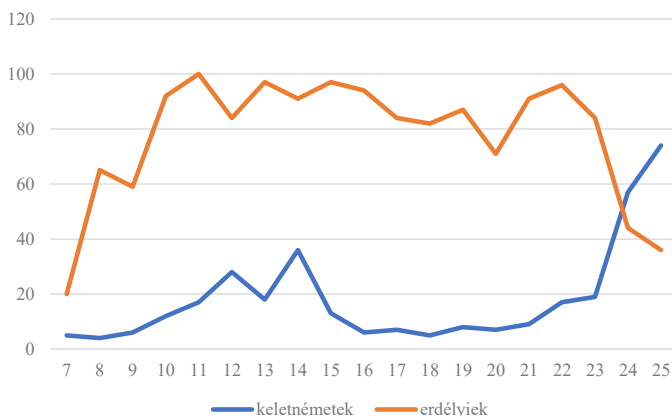
Bevezetés

Tanulmányunk annak vizsgálatára vállalkozik, hogy az 1988. március és 1989. szeptember közötti jelentős országos magyar napilapok (*Népszabadság*, *Népszava*, *Magyar Hírlap*, *Magyar Nemzet*) kommunikációjában megfigyelhetőek-e, és ha igen, milyen eseményekhez köthető és milyen jellegű változások voltak az országba érkező két menekültcsoporttal, az erdélyi, illetve a keletnémet menekültekkel kapcsolatban. Máshol már részletesen bemutattuk, hogy a két menekültcsoporttal

* Kiss László, szociológus, társadalomtörténész, ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont, Számítógépes Társadalomtudomány Kutatócsoport, e-mail: kiss.laszlo@tk.elte.hu; Sik Endre szociológus, az MTA doktora ELTE TáTK professor emeritus, ELTE TK SZI külső munkatárs ORCID: 0000-0003-4166-1852; Tóth Judit, jogász, SzTE AJTK Közjogi Intézet, e-mail: skula@juris.u-szeged.hu; ORCID: 0000-0001-52360436; ORCID: 0000-0002-1938-8864; Kaszás Veronika, történész, nemzetközi kapcsolatok szakértő, Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences, e-mail: kaszas@mua.cas.cz; ORCID: 0009-0002-8982-8746;

** A tanulmány megírását támogatta az Európai Unió Horizont kutatási és innovációs programja keretében megvalósuló „*Unlikely Refuge? Refugees and Citizens in East-Central Europe in the 20th Century*” ERC Consolidator project. (Támogatási szerződés száma: 819461)

kapcsolatos cikkek tartalmi struktúrája és általános nyelvezete eltért egymástól¹, ezért most ezekre csak röviden térünk ki, majd ezek időbeli változását részletesebben vizsgáljuk. Mivel a két menekülttörténet időben nagyon eltérő módon alakult (1. ábra) ezért külön vizsgáljuk a két menekültsoporttal kapcsolatos írásokat.

1. ábra. *A két menekülttörténet időbeli alakulása* (cikkek száma havonta 1988 márciusa (7) és 1989 szeptembere (25) között)

Hipotézisünk szerint a menekültekkel foglalkozó újságcikkek nyelvezete, illetve belső struktúrája egyfelől általában is változik, amennyiben a kezdeti diskurzus hat a későbbi diskurzusra (újdonság múlása, a négy T^2 általános politikai klímájának megváltozása, a média tanulása és a korábbi cikkekre való reakciók), másfelől az időbeli változásokat egyes jelentősebb politikai események is kiválthatják. Másfelől feltételeztük, hogy a menekültkérdéssel foglalkozó újságcikkek tartalmi struktúrája egyes politikai eseményekkel összefüggésben megváltozhat, egyes témák időlegesen előtérbe kerülhetnek, mások háttérbe szorulhatnak. A politikai változások és a menekültáramlás sajátosságai következtében, a menekültkérdés más aspektusaira irányul a „központilag” (de napilaponként némileg eltérően) felügyelt sajtó figyelme. Abból indultunk ki, hogy a következő események hatással lehettek a menekültválság(ok) sajtóbeli narratívájára az erdélyi menekültek esetében:

- a romániai falurendezési terv meghirdetése (1988. április);
- a romániai falurombolás elleni tüntetés a Hősök terén (1988. június 27.), és a Parlament által elfogadott elítélő állásfoglalás (1988. július 1.);

¹ Ebben a kutatásban Kaszás és tsai: Kétféle kép: a keletnémet és az erdélyi menekültek narratívái a sajtóban (1987–1989)

² Az állam részéről a nyilvánosság elé kerülő tartalmak esetén a tiltás, a tűrés/tolerálás, a támogatás és a tétovázás rövid megnevezése, lásd Eörsi László: Ideológiák pragmatizmus és (Ön) cenzúra. A három „T” kultúrpolitikája. *Világosság*, 2008/11–12. 73–96.

- az MSZMP 1988. május 20–22-i pártértekezlete, Kádár János megbuktatása;
- Magyarország csatlakozása a Genfi Menekültügyi Egyezményhez³ (1989. március 14.).

A kis elemszám miatt a változások hónapról hónapra történő elemzése sok hónap esetében megbízhatatlan, ezért érdemesnek tartottuk a *hónapoknál nagyobb szakaszokban is megvizsgálni a változások dinamikáját*. A fentebb elősorolt csomópontokra alapozva három szakaszt alakítottunk ki. Az *első korszak*: 1987-től 1988. május végéig, a *második* 1988. júniusától 1989. február végéig; míg a *harmadik korszak* 1989. márciusától 1989. szeptemberéig tart. Az első korszak már magában foglalja a romániai falurombolási terv meghirdetését és az erdélyi menekültválság kezdetét; a hazai társadalmi és politikai válaszreakciók csak a második korszakban bontakoznak ki élénken. A harmadik korszak a Genfi Menekültügyi Egyezményhez való csatlakozás utáni időszakot foglalja magában. A keletnémet menekültek esetében, mint az 1. ábrán is látszik, a cikkek száma 1989 nyarán ugrik meg, a változás dinamikáját így 1989 augusztusa és szeptembere összevetésével érdemes megvizsgálni.

Az elemzéshez használt források és a módszerek részletes ismertetését a kutatás másik tanulmánya⁴ tartalmazza, így itt most csak röviden térünk ki ezekre.

A munka során, a már korábban felsorolt négy magyarországi napilap 1987. szeptembere és 1989. szeptembere közötti lapszámaiban megjelent, az erdélyi és a keletnémet menekültválsággal foglalkozó cikkeket elemeztük, amelyeket kulcsszavas keresés révén válogattunk le. A cikkeket az előre definiált kulcsszavak segítségével két csoportra osztottuk, erdélyi és keletnémet tematikájú cikkekre. Az elemzés során egyszerű statisztikai, valamint szövegbányászati módszereket is alkalmaztunk. A cikkek tartalmát (alapkérdését) kulcsszavas elemzéssel, valamint *LDA topikmodellezési eljárással* vizsgáltuk. A politikai szereplőkkel kapcsolatos vizsgálat során a szövegbányászatban bevett *névlem-felismerés segítségével*⁵ válogattunk le az egyes neveket tartalmazó írásokat.

³ A menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv, amelyet az 1989. évi 15. törvényerejű rendelettel hirdetett ki a Népköztársaság Elnöki Tanácsa. A továbbiakban a cikkben Genfi Egyezményként hivatkozunk rá, hiszen a sajátóban is leginkább így történt.

⁴ E kutatás keretében lásd Kaszás és tsai tanulmányát

⁵ A névlem-felismerés (Named Entity Recognition, NER) a szövegbányászat egyik alapvető módszere, amelynek célja, hogy automatikusan azonosítsa és kategorizálja a szövegben előforduló tulajdonneveket, például személyeket, szervezeteket, helyeket. A modern, neurális háló alapú modellek úgy tanulják meg felismerni a névelemeket, hogy rengeteg példaszövegen keresztül általános mintákat sajátítanak el a szavak környezetéből. Így nemcsak a szót magát, hanem a körülötte lévő szavak jelentését és összefüggése is is figyelembe veszik.

Az erdélyi menekültek diskurzusának változásai

A „világútlevél” 1988. januári bevezetése után, amikor a hazai lakosság már minden olyan országba kiutazhatott, ahová valamely nemzetközi megállapodás alapján vízum nélkül vagy vízum meglétében beléphetett, mert joga volt az útlevél megszerzésére,⁶ már nehezen fért volna össze a szomszédos és szövetséges államok polgárainak a kitoloncolása, utazásuk magyarországi korlátozása. Szintén megoldhatatlanná vált a menekültek megjelenésének az elhallgatása is, a nemzetközi sajtót, informális csatornákat elérő lakosság előtt.

A menekültügyi szabályok és intézmények hiányát pótolta az *informalitás* a közigazgatásban is, nem csak a népi diplomáciában, amelynek időszakát az „árthatlanság korának” neveztük el. E kor előtörténetének első szála az erdélyi magyarsággal folyamatosan kapcsolatot tartó értelmiségiek köréhez kötődik, akik felemelték szavukat az erdélyi magyarság érdekében. A második szál pedig a *népi diplomácia*, amely magánakciók és rejtett egyházi tevékenységek formájában, vagy névleges házasságkötésekkel, hamis meghívólevéllel, gyógyszer, élelmiszer és kulturális javak küldésével támogatta az Erdélyben élőket.⁷ A romániai magyar kisebbség helyzetével foglalkozó korabeli elemzés szerint 1985-ben alig több mint ezren, 1986-ban kb. háromezren, 1987-ben már hatezernél is többen települtek át Romániából engedéllyel.⁸ Ám hamarosan elkopott a lakossági lelkesedés, mert az erdélyi magyarok megítélése már 1990-re romlott a közvéleményben. Hirtelen megnőtt a negatív véleményekkel egyetértő és a pozitív véleményeket elutasítók aránya.⁹ Ezeket a *változásokat vizsgáltuk az állami sajtó cikkeinek elemzésein keresztül* is.

⁶ A külföldre utazásról és az útlevélről szóló 1987. évi 25. tvr. és a végrehajtására kiadott 3/1987. (XII.23.) BM rendelet, a korábbi évtizedek csak MT és BM rendelettel szabályozott utazási feltételeit felemelte a majdnem törvény szintjére, amely így 1988.január 1-jén lépett életbe. Az 1989. évi XXVIII. törvény elfogadásával (és az alkalmazását részletező 28/1989. (IX.14.) MT rendelettel pedig valóságos joggá válhatott a lakoságnak a kiutazás, külföldön tartózkodás, az államhatárok átlépése.

⁷ Ez nemcsak jó előiskolája és szervezeti archetípusa, de az ekkor alakuló laza hálózatokon keresztül a szociális intézményrendszer szervezeteinek közvetlen elődje is volt, és a látszólag a semmiből előbukkanó civil társadalom alapjává vált. Akik pedig a hetvenes-nyolcvanas években telepédtek át Erdélyből Magyarországra, maguk is e hálózatok és szervezetek aktív részeseivé váltak.

⁸ Tóth Judit: When an emergency has come to stay – The birth of the refugee administration in 1988–1989. *Regio*, 2008/1. 96–145

⁹ 1993 és 2000 között a negatív véleményt megfogalmazók, illetve a népességszámra gyakorolt pozitív véleményt vallók aránya alig változott, de a segítségnyújtással egyetértők aránya 1999-re már drasztikusan lecsökkent, s a nemzeti érzés növelését egyre kevesebben látták az erdélyi magyarok bevándorlása pozitív hatásának. E két jelenség felfogható a „jóléti sovinizmus” (ami nem más, mint az a félelem, hogy az idegeneknek jutott szociális ellátások a jóléti rendszer egészét veszélyeztetik) terjedése bizonyítékának. Lásd Sik Endre: Adalékok

A *szógyakoriság* alapján megállapítható, az M1. sz. ábra tanúsága szerint, hogy az idő haladtával visszaesik a „szakszervezeti” *Népszava* és a „kormánylapjellegű” *Magyar Hírlap* jelentősége az erdélyi menekültekről szóló cikkek körében. Helyüket egyre nagyobb mértékben a „hivatalos” pártnapilap, a *Népszabadság* veszi át.

Az M2 sz. ábrán látható, hogy 1988 májusa előtt a lapok címdalán mindössze az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek 4 százaléka jelent meg, az anyagok inkább a harmadik vagy a még belsőbb oldalakra szorultak. 1988 nyaratól jelentősen megnő a híradások kettős jellege: a cikkek a címdalán vagy a lap hátrább lévő oldalain jelennek meg. Az időszak lapszerkesztési sajátosságai meglehetősen hasonlóak voltak: a címlapokat a kiemelt hírek, ezeken belül is hangsúlyos külpolitikai hírek foglalták el, a második oldalakon szintén a külpolitika dominált, a harmadik és további oldalakon a hosszabb, belpolitikai elemző háttéranyagok jelentek meg. Eszerint a magyar-román politikai párbeszéd teljes kudarcát megmutató 1988. augusztus 28-i aradi pártfőtitkári találkozó időpontja körül, az erdélyi menekültválság is megjelent a kiemelt, külpolitikai témák között.¹⁰

Az idő haladtával jól láthatóan megváltozott azoknak a kulcsszavaknak a köre is, amelyekkel a cikkekben a menekülőket illették (M3 sz. táblázat). Míg az első szakaszban az „*állampolgár*” (a „*külföldi*” vagy a „*román*” jelzővel kiegészülve) volt a domináns azonosító, addig a későbbi szakaszokban a „(*külföldi*) *állampolgár*” kifejezés szinte eltűnt s a „*román (állampolgár)*” is csökkent. Ezek helyébe előbb a „*település*” kifejezésének különböző változatai léptek, majd felerősödött a *menekült* kifejezés súlya az azonosításnál (s ennek részeként az erdélyiekkel foglalkozó cikkekben is megjelent a keletnémet menekült kifejezés).

Ami a *szereplők* előfordulásának gyakoriságát illeti (M4 sz. ábra): a valóságot pontosan tükrözi, hogy a külügy és a kormányzat (valamint a segélyezés ügyében kormányzatilag és nemzetközileg leghamarabb mozgósítható Vöröskereszt), továbbá a határőrség a főszereplő az első szakaszban. Majd a második és a harmadik szakaszban egyre fontosabbá vált a belügy és a rendőrség. Az, hogy a határőrség a harmadik, a nagykövetség pedig a második szakaszban gyakrabban jelenik meg, feltehetően a keletnémetek menekülésével függhet össze.

A nem állami és „alternatív” szereplők, új pártok (pl. MDF, SZDSZ, Fiatal Ügyvédek Klubja,¹¹ Menedék Bizottság¹²) csak elvétve fordulnak elő a cikkekben

a menekültek, a menekülés és a menekültügyi rendszer születésének szociológiai jellemzőihez – Magyarország, 1988–1991. In: Uő. (szerk.): *A migráció szociológiája 2.* E-tankönyv Budapest: ELTE TáTK, 2012. 223–225. https://old.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf#page=107 (Utolsó letöltés: 2025. november 3.)

¹⁰ A találkozón Grósz Károly a Romániából érkező menekültek témáját is felvetette román partnerének, Nicolae Ceaușescu azonban azt Magyarország ügyének nevezte, kifejtve, hogy Románia nem bátorítja a kivándorlást, de nem is akadályozza, aki távozni akar. Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*, Budapest: Napvilág Kiadó, 2007. 425.

¹¹ Lásd: *Magyar Nemzet*, 1988. december 9. 5.

¹² *Magyar Nemzet*, 1989. július 27. 4.

(többnyire a *Magyar Nemzet* apróbetűs hasábjain), annak ellenére, hogy figyelemre méltó segélyezési, szakértői, tanácsadói munkát és lobbitevékenységet folytattak a menekültek védelme érdekében. Ebben a kategóriában még az 1986 májusában a Hazafias Népfront égisze alatt megalakult Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság tevékenysége jelenik meg leggyakrabban a lapokban.¹³

Politika, gazdaság, társadalom – a témák változásának dinamikája

Ha csak egyszerűen hónapokra bontva vizsgáljuk a megjelent cikkekben előforduló *leggyakoribb szavakat*, már akkor is jól láthatóvá válnak kisebb időbeli módosulások (2. melléklet 1. sz. táblázat).¹⁴ A román kormány 1988 áprilisában hirdette meg „településrendezés”-programját,¹⁵ amely ellen Magyarországon 1988–89 folyamán széleskörű tiltakozás bontakozott ki. Ez 1988. június 27-én, a Hősök terén tartott tömegtüntetésben csúcsosodott ki. A lapok első körben rövid MTI-hírben tudósítottak a megmozdulásról, 25–30 ezer fős részvételről számolva be, szemben a szervezők 150–200 ezer fős becslésével. A *Népszabadság* egyik cikke a szolidaritás kinyilvánítása mellett a tüntetés szervezőit is bírálta: „Aki tüntetést szervez, annak tudnia kell, hogy milyen gyűanyag halmozódott fel itthon is, másutt is. (...) Tüntetésekkel kevésbé lehet szuverén államokat politikájuk megváltoztatására vagy jobb belátásra rábírní. A tüntetések viszont veszélyeztethetik mindazokat a történelmi eredményeket, amelyeket eddig elértünk a magyarság hazai boldogulásában.”¹⁶

A kortárs sajtóanyagok szisztematikus vizsgálata jól kirajzolja, hogyan alakult át a menekültkérdésről folytatott közbeszéd diszkurzív kerete. 1988 tavaszán – különösen március és június között – a cikkek szóhasználatát döntően *humanitárius* vonatkozású kifejezések határozták meg. Ebben az időszakban a Vöröskeresztre, az egyházakra, a munkára vagy a (menekültügyi, szervező) bizottságokra történő hivatkozások uralták a sajtót, jelezve a menekültek közvetlen megsegítése és a humanitárius válaszlépések fontosságát.¹⁷

Az 1988 nyarától tapasztalható fordulat ugyanakkor világosan mutatja a menekültkérdés politikai és külpolitikai súlyának gyors növekedését. Júliustól kezdve a közbeszédben előtérbe kerültek az *államhoz, a kormányhoz, a nemzetközi*

¹³ Lásd: *Népszabadság*, 1988. április 1., 6., *Magyar Nemzet*, 1988. december 8. 6.

¹⁴ Az elemzésből kihagytuk a cikkek leválogatásához használt elsődleges, leggyakrabban előforduló kulcsszavakat: menekült, román, Románia.

¹⁵ *Népszabadság*, 1988. május 6.

¹⁶ Békés tüntetés Budapesten, *Népszabadság*, 1988. június 28. 4; Pár nappal később a *Magyar Nemzet* ugyanakkor egy egész oldalas összeállítást is közöl a tüntetésről: *Magyar Nemzet*, 1988. július 2., 8.

¹⁷ Az egyház menekültügyi tevékenységéről legtöbb esetben az Állami Egyházügyi Hivatal koordinálása mellett Pánczél Tivadar lelkész által Rákosszentmihályon megszervezett misszióról tudósítanak a lapok. Lásd pl.: *Advent Rákosszentmihályon. Magyar Nemzet*, 1988. december 27.

kapcsolatokhoz kötődő fogalmak, amelyek az ügy diplomáciai dimenzióinak erősödésére utalnak. Ezzel párhuzamosan az „erdélyi” szó diskurzusbeli megerősödése különösen figyelemre méltó: ettől az időszaktól kezdve a menekültkérdés nem pusztán humanitárius, hanem *nemzeti és identitáspolitikai* keretben is értelmeződött. Az 1988 őszen és telén dominánssá váló kifejezések – „külügyminisztérium”, „nagykövetség”, „diplomata” – egyértelműen a kétoldalú kapcsolatok kiéleződésére, valamint a magyar diplomácia intenzív nemzetközi mozgásterének bővítési törekvéseire utalnak. Ne feledjük, ez a magyar-román diplomáciai viszony további megromlásának, a külpolitikai problémák nyílt kibontakozásának az időszaka. Másfelől, 1988 júliusára már a leggyakoribb szavak között találjuk az erdélyit, ami ettől a hónaptól kezdve a diskurzus egyik meghatározó fogalma lett. Ennek egyik oka, hogy Ceaușescu településrendezési terve 1988 nyarától több nemzetközi fórumon – egyebek mellett az ENSZ Nevelési, Tudományos és Kulturális Szervezetében (UNESCO)¹⁸ és az Európa Tanácsban¹⁹ – is napirendre került. A tervet bíráló szakértői hangokról, diplomáciai kezdeményezésekről – többnyire objektív, távolságtartó hangon – a magyar sajtó is rendszeresen beszámolt. Emellett 1988 folyamán, a magyar diplomácia maga is egyre több multilaterális fórumon igyekezett óvatos felszólalásaival, javaslataival, főként az emberi jogok védelmének kontextusában, a nemzeti kisebbségek – így az erdélyi magyar kisebbség – jogainak védelme mellett kiállni, amelyekről a sajtó, ha röviden is, de gyakran tudósított.²⁰

1988 karácsonyához közeledve megszorodtak a menekültek segélyezésére szóló különböző felhívások és a jótékonyági beszámolók, elsősorban a *Magyar Nemzet* Napi Krónika című, apró betűs hirdetései között. Itt hirdette egyebek mellett az erdélyi gyerekek üdültetését, illetve Mikulás-estjét szervező Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaságot, és a karácsony előtt egy teherautónyi játékot, ajándékot összegyűjtő Magyar Demokrata Fórumot is.²¹

1989 elején újabb hangsúlyeltolódás figyelhető meg: a gyakorisági listákban megjelenő szavak, például a „tábor” és a „határ”, a *menekültellátás gyakorlati*,

¹⁸ Az UNESCO a romániai falvak ENSZ-műemlékvédelmét fontolgatja. *Népszabadság*, 1988. augusztus 2. 2; Tiltakozás a településrendezés ellen (ICOMOS – a Műemlékek és a Történeti Együttesek Nemzetközi Tanácsa – kérelem az UNESCO-hoz). *Magyar Nemzet*, 1988. június 29; Nyolc állam képviselője bírálta Bukarest politikáját az UNESCO-ban. *Magyar Nemzet*, 1988. október 29. 2.

¹⁹ Az Európa Tanács képviselői bírálták a román falurombolási terveket. *Magyar Nemzet*, 1988. október 10. 2.

²⁰ Magyar javaslat az ENSZ-ben: Dolgozzanak ki akcióprogramot a nemzeti kisebbségek védelmében. *Népszabadság*, 1988. október 8. 1; Magyar felszólalás a milánói ENSZ-tanácskozáson, *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 9; Elfogadták hazánk javaslatát. A kisebbségek jogait védő bizottságot alakítanak az ENSZ Társaságok Világszövetsége keretében. *Magyar Nemzet*, 1988. október 18. 3; A bécsi utótalálkozón a nyugati küldöttségvezetők élesen bírálták a román magatartást. *Magyar Nemzet*, 1988. július 9. 1.

²¹ *Magyar Nemzet*, 1988. december 8. 6., 1988. december 12. 6., 1988. december 24. 20. és 1988. december 22. 10.

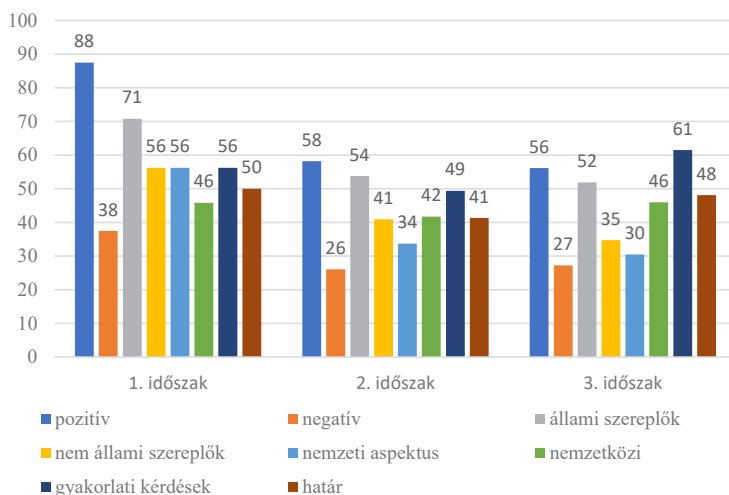
logisztikai és adminisztratív problémáit helyezték előtérbe. Ugyanakkor továbbra is megmaradtak a humanitárius segélyezéshez kapcsolódó szervezetekről – például a Vöröskeresztől és az egyházakról – mint a menekültek kezelésében nélkülözhetetlen szereplőkről szóló hírek. E *kettős fókusz*, vagyis a humanitárius és a politikai-diplomáciai keret együttes jelenléte jól érzékelteti, hogy a menekültkérdés a magyar közbeszédben a késő szocialista időszak olyan problémájává vált, amely egyszerre testesítette meg a külpolitikai kihívásokat, a nemzeti identitás védelmének diskurzusát és a társadalmi szolidaritás igényét.

1. táblázat

A leggyakoribb szavak korszakonként

<i>1. időszak</i>	<i>N</i>	<i>2. időszak</i>	<i>N</i>	<i>3. időszak</i>	<i>N</i>
Vöröskereszt	83	Román	379	román	270
bizottság	72	Románia	207	Románia	126
iroda	66	kérdés	150	kérdés	105
külföldi	64	bizottság	130	állampolgár	87
haza	54	ügy	97	alap	74
tanács	51	erdélyi	90	bizottság	73
ad	47	kormány	88	erdélyi	72
egyház	43	tanács	85	helyzet	70
engedély	43	romániai	84	nemzetközi	70
munka	41	Vöröskereszt	81	ügy	67
vállalat	36	tart	79	haza	57
tud	33	tesz	78	munka	57
tartózkodó	33	állampolgár	74	forint	51
szándékozó	33	kapcsolat	71	millió	51
szállítás	24	helyzet	70	szolgálat	51

A havi bontásokon túl, a topikmodellezésnél bevezetett, három történeti időszak egymással való összevetése is érdekes eredményeket mutat (1 sz. táblázat). 1988 nyarától jól látható a „*Vöröskereszt*” és az „*egyház*” szó háttérbe szorulása; ugyanakkor megjelennek olyan kifejezések, mint a „*kormány*”, a „*tanács*”, az „*állampolgár*”; 1989 tavaszától a „*nemzetközi*”, valamint a téma pénzügyi vonzataira utaló „*alap*”, „*forint*” és „*millió*”. Sajátos, hogy a „*román*” és a „*Románia*” szó az első időszakban, tehát 1988 nyara előtt alig jelenik meg az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkekben. Ebben talán nem túlzás a szovjet blokkon belüli külkapcsolati feszültség tudatos kerülését látni, amit csak a területrendezési programra adott erőteljes magyarországi társadalmi és az azt követő politikai reakciók hoztak be a diskurzusba.

2. ábra. A fontosabb témacsoportok megjelenése az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált három időszakban (%)

A felügyelet nélküli tanulással (topikmodell) létrehozott klaszterezésen kívül a *deduktív kategorizálás* eszközeivel is csoportosítottuk, tartalmuk szerint az egyes cikkeket (2. sz. ábra).²² Jól látható, hogy a topikmodellezésnél bevezetett három időszakon belül²³ komoly változások zajlottak le. 1988 nyarára összességében, valamennyi előre definiált kategória részesedése csökkent, ami arra utal, hogy a témával foglalkozó cikkek tartalmi köre jelentősen kiszélesedett. A pozitív tartalmú cikkek aránya is visszaesett, de a teljes vizsgált korszakban így is mindvégig messze meghaladják a negatív tartalmak arányát. A harmadik, az 1989 tavaszától kezdődő időszak legjelentősebb eltérése a gyakorlati kérdésekkel, valamint a határhoz kapcsolódó témákkal foglalkozó cikkek előretörése; az állami szereplők részvételével foglalkozó anyagok súlya érdemben nem változik, erősen visszaesett azonban a nem állami szereplőket érintő cikkek aránya.

A menekültkérdéssel foglalkozó cikkek *látens tartalmi struktúrájának* feltárását az LDA-topikmodell alkalmazásával végeztük el. A kiindulást, a teljes időszakra

²² A két módszer különbségeiről lásd: Ring Orsolya – Kiss László: Agrárpolitikai kihívások és jogszabályalkotás a korai Kádár-Korban. Történeti források szövegelemzése és szövegábrázolási vizsgálata. *Digitális Bölcsészet*, 2020/3, 37–61. <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2020.3.1030>.

²³ 1. korszak: 1987-től 1988. május végéig; 2. korszak: 1988 júniusától 1989. február végéig; 3. korszak: 1989 márciusától 1989 szeptemberéig.

a vonatkozó modellt egy másik tanulmányban elemeztük.²⁴ Ott azt találtuk, hogy az erdélyi menekültválsággal foglalkozó cikkek három nagyobb és két kisebb elemszámú topikba szerveződtek. Az így létrejött klaszterek között (részletesebben lásd a melléklet 4. blokkját) egy *ikertéma* található (1. és 5. topik: állami szerepvállalás és költségviselés), két téma kis részben fedí egymást (2. és 4. topik: társadalom, önszerveződés és „alternatív hangok”), míg egy téma (3. topik: szolidaritás, segítő akciók) teljes mértékben elkülönül a többtől. A topikok kialakulásában és elrendeződésében legtöbbször előforduló harminc szó jellemzője a folyamat lényegét kifejező fogalmak („*politikai*”, „*kérdés*”) és a főszereplők köre („*bizottság*”, „*kormány*”, „*tanács*”), de az „*egyház*”, a „*társadalom*” a „*kapcsolat*” is meghaladja a 200 említést.

Az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek dinamikus, időbeli tartalmi változásainak vizsgálatát, első körben az *egyes topikok havonkénti* arányának vizsgálatával végeztük el. 1987 szeptembere és 1988 márciusa között az összes, erdélyi menekültkérdéssel foglalkozó újságcikk több mint fele, 57,1 százaléka az „állami beavatkozásokkal, szerepvállalással”, 28,6 százaléka az „állami költségvállalás” kérdésével, míg 14,3 százaléka a „segítő akciók, szolidaritás” témakörével foglalkozott. 1988 áprilisára figyelemre méltó változás történik – a segítő akciókat érintő cikkek aránya 60 százalékra emelkedik, a fókusz egyértelműen erre a topikra tevődik át. 1987 végén egy román határőr Magyarország területén végrehajtott fegyverhasználat, 1988 elején pedig a Magyarországon letelepedni kívánók ügyének általános rendezése, valamint a Tárcaközi Bizottság megalakulása uralta az erdélyi menekültekkel kapcsolatos témát. 1988 áprilisára előtérbe került a humanitárius kérdés, a menekültek egyházi és civil támogatása. A fordulatot már az egyes cikkek címei alapján is jól látni: „*A Vöröskereszt is segíti a hazánkba települőket*”²⁵, „*Az AIDS-alapítvány felajánlása – Anyagi segítség az erdélyieknek*”²⁶, „*Magyarországi egyházak: Az adományokból mindenkinek jut*”²⁷.

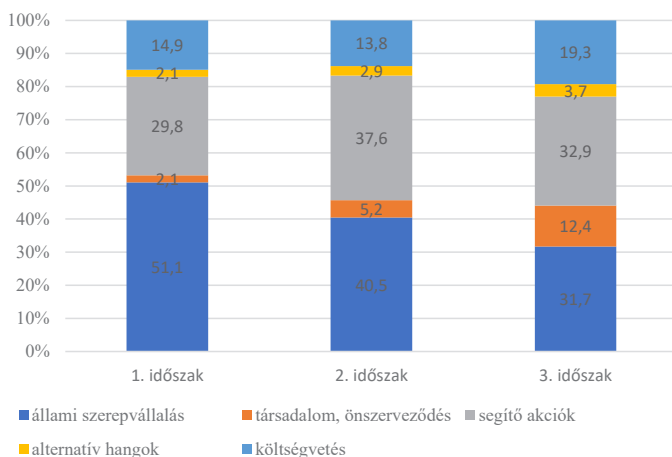
Ha a topikok dinamikáját a három időszakban vizsgáljuk, jól látjuk az 1. topik, tehát az *állami* szerepvállalással foglalkozó cikkek arányának csökkenését. A 2. időszakban, tehát 1988. június és 1989. február között a *szolidaritási*, segítő akciókat érintő cikkek aránya ugrik meg, hogy a harmadik korszakra, a Genfi Menekültügyi Egyezményhez való magyar csatlakozást követő hónapokra a 2. és az 5. topik aránya emelkedjen meg. Növekszik tehát a társadalmi kérdésekkel, társadalmi *önszerveződéssel*, valamint – mint az már a havi szintű elemzés alapján is jól kivehető volt – az *állami költségviseléssel* foglalkozó írások szerepe.

²⁴ E kutatás keretében lásd Kaszás és tsai

²⁵ *Népszabadság*, 1988. április 1.

²⁶ *Magyar Hírlap*, 1988. április 21.

²⁷ *Népszabadság*, 1988. április 23.

3. ábra. Az egyes topikok aránya az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkeken belül a vizsgált három időszakban (%)

Visszatérve kiinduló hipotézisünkre, a dinamikus topikmodell-elemzés alapján kijelenthetjük, hogy az egyes politikai események befolyásolják a menekültügyvel kapcsolatos sajtókommunikációt. Jól látszik a „hot topic”-jelenség, az aktuálisan nagy port felkavaró események előtérbe kerülése, illetve az egyéb közvetlen hatások, például valamely témában felerősödő hivatalos politikai aktivitás megjelenése. Ám az elemzés olyan közvetett hatásokra is ráirányítja a figyelmet, mint például az anyagiakra, költségviselésre fókuszáló cikkek arányának megnövekedése egy eszkálálódó, új jelenségre kiterjedő válsághelyzet esetében.

A keletnémet menekültek diskurzusának változásai

Az 1989 májusában kibontakozó keletnémet menekültválság hatása az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkeken is érezhető. A Magyarországon tartózkodó *menekültek ellátásának*, *elhelyezésének*, *„felügyeletének”* feladata fokozott terhet rótt a magyar államigazgatásra, mind személyi, mind anyagi szempontból. Ez a menekültkérdés kapcsán általánosságban, de az erdélyi menekültekről szólva is előtérbe került az *állami költségek*, *kiadások* kérdése, majd júniustól viszonylag éles váltással a hangsúly ismét az általánosan értelmezett humanitárius feladatok, a segítségnyújtás témakörére helyeződött át, ami együtt járt a civil szervezetek (egyházak, Vöröskereszt, alapítványok) által nyújtott támogatásokra irányuló figyelem felerősödésével.

Az NDK-ból érkezett menekültek „sajtószerelése” lényegesen rövidebb az erdélyi menekültekénél, ezért esetükben a fentiekhez hasonló dinamikus topikelemzésre nincs módunk. Ahogy a már korábban idézett tanulmányban részletesen elemeztük,²⁸ a keletnémet menekültválsággal kapcsolatos cikkeknel a legjobban illeszkedő 5 topikos LDA-modellt alkalmazva, két jól meghatározható, értelmezhető topikot tudtunk azonosítani. A topikmodellen itt is jól látható egy ikertopik elkülönülése a többitől: a két topik az állami megoldáskereséssel [1. topik (N=45)], valamint ezzel nagyon szoros átfedésben, a magyar és a nyugatnémet vezetés hivatalos diplomáciai kapcsolataival [2. topik (N=67)] foglalkozik.

2. táblázat

A leggyakoribb egyedi szavak a keletnémet menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában havonta (db)

1989. aug	N	1989. szept.	N
NDK	202	NDK	151
NSZK	135	kormány	97
állampolgár	124	állampolgár	87
bonni	54	NSZK	82
kormány	54	ügy	53
budapesti	53	tartózkodó	49
nagykövetség	52	tábor	49
nyugatnémet	43	nyugatnémet	49
ügy	43	kérdés	46
megoldás	41	német	43
kérdés	41	elmond	39
határ	41	helyzet	37
tartózkodó	40	megoldás	37
képviselő	39	osztrák	36
berlini	37	Vöröskereszt	34

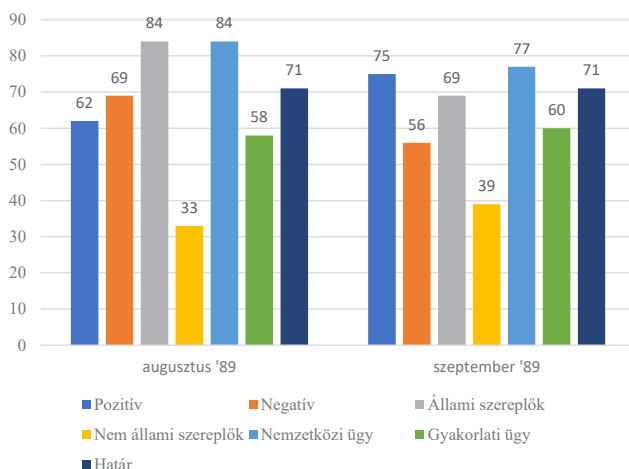
A bel- és külpolitikai tartalmaktól erőteljesen elkülönül három kisebb topik, amelyek a menekültek átmeneti elhelyezésének, szállásainak ügyeire [3. topik (N=11)], a közép-európai kontextusra [4. topik (N=14)], illetve a társadalmi véleményekre, tiltakozásokra [5. topik (N=22)] irányulnak. A leggyakoribb fogalmak, amelyek a topikokat formálják (a szereplők kilétéhez kapcsolódó triviális szavaktól, mint például az „NSZK” fogalom variánsai vagy az „állampolgár” utalásaitól eltekintve) nagyon egysíkúak, vagyis a lehető legapolitikusabban és általánosságban mutatják be a folyamatot.

²⁸ E kutatás keretében ld. Kaszás és tsai

Az 1. ábrán látható, hogy 1989 nyaráig elszórta találhatunk a keletnémet menekültekhez kapcsolódó cikkeket, hogy aztán augusztusban „berobbanjon”, végül a következő hónapban lecsengjen a téma. A két meghatározó topik aránya a két „csúcshónapban” lényegében egyenletes, augusztusban 27-én, illetve szeptemberben 33 százalékot tettek ki a magyar állami beavatkozással foglalkozó cikkek, míg a külkapcsolatokra fókuszálók az összes keletnémet vonatkozású anyag 50, illetve 48 százalékát adták.

A keletnémet menekültválsággal foglalkozó cikkeknel a vizsgált két hónapot összevetve látszanak változások (2. táblázat): eltűnt a toposzok közül több, a diplomáciai aspektusra utaló elem. Így a „bonni”, a „berlini”, a „képviselő”, illetve a „nagykövetség”, míg megjelent a humanitárius elemmel, a keletnémet menekültek itt-tartózkodásának szervezésével, támogatásával kapcsolatos „tábor”, valamint a „Vöröskereszt” szó.

Ha a cikkek teljes szógyakoriságát megvizsgáljuk, akkor a toposzok közül kiemelten túl jelentősen visszaesik a „külügyminisztérium”, a „határőrség”, valamint a „genfi” (egyezményre utaló) szavak szereplése, megnő viszont (bár a toposzok közé nem kerül be) a „támogatás”, a „továbbutazás” és az „igazolvány” szavak gyakorisága.

4. ábra. A fontosabb témacsoportok megjelenése a keletnémet menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában (%)

Összevág a fenti megállapítással, hogy a két hónap összehasonlítása alapján (4. ábra) a cikkek fontosabb témacsoportjai közül, a pozitív tartalmat közvetítő anyagok és a nem állami szereplőkkel foglalkozó anyagok száma *megnövekedett*,

a negatív híreket közlők, az állami beavatkozással és a téma nemzetközi aspektusával foglalkozóké pedig *csökkent*.

Az 1989 nyarán kibontakozó keletnémet menekültválság esetében a két „csúcshónap”, augusztus és szeptember összevetése alapján látható, hogy a „hivatalos” pártnapilap előtérbe került (3. melléklet 5. ábra): míg augusztusban csak a témával foglalkozó cikkek egyharmadát publikálta a *Népszabadság*, addig ez az arány szeptemberre 54 százalékra emelkedett. Ez részben annak köszönhető, hogy egyedül a *Népszabadságnak* volt saját tudósítója mind Bonnban, mind Berlinben, így sok esetben akár egy nap eseményeiről is több, eltérő nézőpontokat bemutató cikk született a lapban.²⁹

A másik oldalt a *Magyar Nemzet* jelenti, amelyben a két hónap összevetése szerint 14 százalékpontos csökkenést tapasztalhatunk. (Bár a *Magyar Nemzet* cikkeiben is megjelent a törekvés, hogy mind az NSZK, mind az NDK hírügynökségének a tudósításaiból szemlélzen.³⁰) Miközben a *Népszabadság* „átvette” a téma kommunikálását, a részletezőbb cikkek fokozatosan hátrébb szorultak a lapokban (3. melléklet 6. ábra). Az első oldalas, kiemelt anyagok aránya augusztusban még 47, szeptemberben már csak 35 százalék volt. Fontos megjegyezni, hogy a keletnémet menekültválsággal foglalkozó anyagok láthatóan nem a lapok második oldalára helyeződtek át, hanem a negyedik és további oldalakra, jellemzően a rövidebb, híreket, kevésbé fontosnak ítélt eseményekről szóló beszámolókat, vegyes tartalmakat közlő írások közé.

Akárcsak az erdélyi menekültek esetében, a keletnémet menekülteknél is érzékeny téma a visszaadások kérdése, amely a nem állami szervezeteket foglalkoztatja. A belügyi vezetés a sajtóban is igyekszik hangsúlyosan azt kommunikálni, hogy Magyarország nem fogja erőszakkal visszaküldeni az NDK-ba az ideérkezőket.³¹

²⁹ Lásd pl. *Népszabadság*, 1989. szeptember 6. Berlin – Bonn feszültségek (Bonn: Györi Sándor; Berlin: Léderer Pál tudósítótól).

³⁰ *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 7. 1. Genscher NDK menekültügy – Berlinből jelenti az ADN. *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 8. 2.: NDK menekültekről: Bonnból jelenti a DPA

³¹ NDK menekültek: vízumkénszer eltörlése nem oldja meg a menekültügyet; Horváth István: Hazánk nem fogja erőszakkal visszaküldeni az NDK-ba a menekülteket. *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 31. 2. Itt jegyezzük meg, hogy az akkori kétoldalú szerződések alapján az egyezményben szereplő határidőn túl a Magyarországon tartózkodó keletnémet állampolgárokat, valamint az Ausztriába átlépni kívánókat át kellett adni a keletnémet állambiztonsági hatóságnak, akikre a saját büntetőjogi törvényeik alapján szabadságvesztést szabtak ki. Ez a Genfi Menekültügyi Egyezményhez csatlakozással 1989 nyarára megváltozott. Lásd Slachta Krisztina – Tóth Imre: Az 1989. szeptemberi határnyitás német külügyi és állambiztonsági dokumentumok tükrében. *Archivnet*, 2016/4. 1.sz.melléklet

Az erdélyi és keletnémet menekülttörténet szereplői

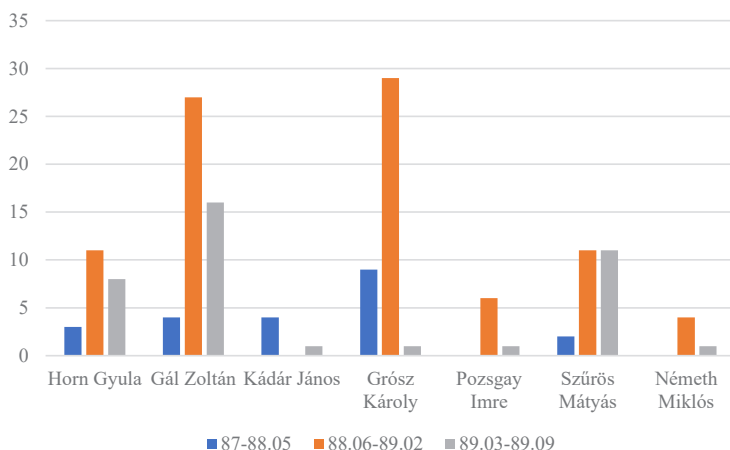
Fontos kérdés a *politikai szereplők jelenléte* az egyes politikai események előtt és után keletkezett cikkek esetében. Várakozásaink szerint, az egyes politikai események rövidtávon felerősítik a politikai szereplők megjelenését a menekültválsággal foglalkozó cikkekben. Ha végignézzük a főbb politikai szereplők megjelenését a vizsgált írásokban, egyértelműen látható a „hullámszáz”. Horn Gyula, Gál Zoltán, Grósz Károly egyes időszakokban gyakori szereplője az írásoknak, míg az érintett időszakokon kívül elvéve, vagy egyáltalán nem jelennek meg bennük. A hazai politikai élet két meghatározó szereplője volt a Németh-kormány időszakában Szűrös Mátyás és Pozsgay Imre, akik az 1988–89-es menekültválságokkal kapcsolatban minimális mértékben jelennek csak meg az újságok cikkeiben. Pozsgay „hiánya” különösen szembetűnő, hiszen az ő szerepe – visszaemlékezéseinek tükrében – kifejezetten jelentős volt mind az erdélyi, mind a keletnémet menekültkérdés kezelésében.

Az erdélyi menekültválság magyar „főszereplője” Gál Zoltán; 1987-től belügyminiszter-helyettes, 1989. május 1-jétől 1990. május 23-ig belügyminisztériumi államtitkár, és a Magyarországra menekült külföldi állampolgárok ügyeinek intézésére alakult tárcaközi bizottság vezetője volt. Neve a sajtóban 1988 júniusától, már az 1988 májusában megalakult Tárcaközi Bizottság megalakulásától kezdve összekapcsolódik a menekültkérdéssel. Sajtómegjelenéseinek száma egyes hónapokban megugrik, más időszakokban viszont egyáltalán nem találkozunk vele a menekültekkel kapcsolatos különféle írásokban. 1988 júniusa után 1989 első három hónapjában jelenik meg ismét a neve e témában – ez a Genfi Egyezményhez csatlakozás „előkészítésének”, majd véghezvitelének időszaka –, Gál azonban elsősorban nem ennek a folyamatnak a szereplőjeként, hanem a Tárcaközi Bizottságban végzett munkája révén, az egyre növekvő számú menekült ellátásával, elszállásolásával, illetve különféle karitatív tevékenységekkel kapcsolatos cikkekben szerepel. Neve 1989 márciusát-áprilisát követően – bár a bizottság működése nem szűnt meg – lényegében eltűnt a menekültügyi cikkekből.

Grósz Károly 1987 júniusa és 1988 novembere között töltötte be a Minisztertanács elnökének posztját, 1988 májusában pedig az MSZMP főtitkári pozíciójában is felváltotta Kádár Jánost, amelyet 1989 októberéig látott el. A vizsgált cikkekben való megjelenése jól köthető egyfelől saját pártbeli pozícióváltásához (1988. május). Másfelől vizsgálati csomópontjaink egyikéhez is. Miután a magyar országgyűlés elfogadta a falurombolási programot elitélő állásfoglalást, a párt- és állami vezetés szintjén is manifesztálódott a magyar-román viszony romlása. Így Grósz médiaszereplése megugrott az erdélyi menekültekkel kapcsolatos írásokban. 1988 augusztusában a magyar-román viszony mélypontra jutott, Grósz Károly és Ceaușescu aradi találkozóján pedig a magyar félnek nem sikerült érdemi

eredményeket elérnie.³² Ennek ismeretében aligha lehet meglepőnek nevezni, hogy Grósz augusztusban – az előző hónaphoz képest lényegesen kisebb mértékben, bár felbukkant az erdélyi menekültekhez kötődő cikkekben, ám ezt követően hosszú időre „láthatatlanná” vált.

Szűrös Máttyás „médiaszereplése” 1989 januárjában éri el a csúcst a menekültkérdésben, elsősorban az országgyűlés menekültüggyel kapcsolatos vitája miatt. Ott a menekültek kitoloncolhatóságának a kérdése, a menekülttáborok felállítása, az egyházak szerepvállalása került napirendre.³³

5. ábra. Politikusok megjelenése az erdélyi menekültválsággal kapcsolatos cikkekben korszakokként

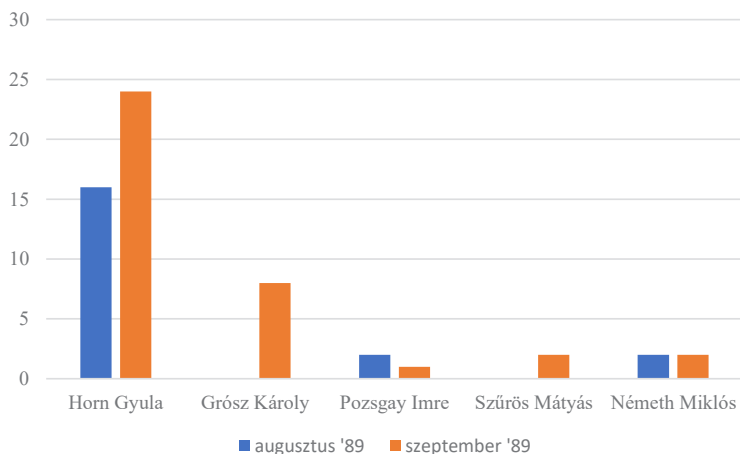
A korábbi korszakolás alapján is jól látszik az egyes politikai szereplők változó súlya az erdélyi menekültválsággal kapcsolatos cikkekben (5. ábra). Az első időszakban, tehát a menekültválság kibontakozásának időszakában, a kismértékben kiemelkedő Grósz Károly miniszterelnök mellett, közel azonos súllyal jelenik meg a belügyet képviselő Gál Zoltán, a „külügyes” Horn Gyula és Szűrös Máttyás, valamint a pártfőtitkár Kádár János.

³² Szabó Tamás: Remények és be nem váltott ígérek. A magyar–román kapcsolatok és a romániai magyarság a rendszerváltás előtt és után. *Világtörténet*, 2020/2. 254–255.

³³ Szűrös Máttyás a Külügyi Bizottság elnökeként többek közt Tabajdi Csabával és Szokai Imrével együtt a „kulturális nemzetfelfogás” képviselőjeként a magyar nemzet- és külpolitika egyik fontos irányadó csoportjának vezetője volt. Lásd Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony: Kalligram, 2004. Fontos eleme volt a hazai politika tematizálásának Szűrös 1988. januári rádióbeszéde a kultúr-nemzet-koncepcióról. Lásd Szabó, 2020. 254.

1988 második fele Grósz és Gál dominanciáját mutatja. A külügyhöz kapcsolódó szereplők megjelenése ekkor már messze elmarad mögöttük az erdélyi kérdéssel kapcsolatos cikkekben annak ellenére, hogy a folyamat kiemelkedő témája miatt csúcsot döntött egy külpolitikai ügy, nevezetesen az aradi találkozó. Ebben a szakaszban bukkan fel Pozsgay Imre neve, de igazán hangsúlyossá nem vált a szereplése a lapokban.

A harmadik szakasz, a Genfi Egyezményhez való csatlakozást követő időszak újabb erős átrendeződést hoz: Grósz eltűnik, Gál továbbra is domináns marad, de növekszik Horn és Szűrös súlya – a két menekültválság (az erdélyi és a kibontakozó keletnémet) elsősorban az ő személyükön keresztül kezd összekapcsolódni, és egy általános „menekültpolitikai” jelleget ölteni (6. ábra).

6. ábra. Politikusok megjelenése a keletnémet menekültválsággal kapcsolatos cikkekben korszakokként

Horn Gyula a magyar fél részéről a keletnémet menekültválság kezelésének operatív vezetője; 1985-től a Külügyminisztérium államtitkáráként dolgozott, majd 1989 májusában átvette a külügyminiszteri posztot Várkonyi Pétertől. Kinevezése nagyjából egybeesik a keletnémet menekültválság kibontakozásával, ennek ellenére az első három hivatali hónapjában (1989 májusában, júniusában és júliusában) még nem jelenik meg a menekültekkel kapcsolatos cikkekben. „Felfutása” 1989 júliusában indult meg, figyelemmel a hazai sajtó lassú reakcióidejére a külpolitikai események vonatkozásában. A „Vasfüggöny” jelképes átvágását Horn Gyula és Alois Mock osztrák külügyminiszter 1989. június 27-én hajtotta végre, de Horn még a következő hónapban sem kapcsolódik össze a határnyitás tervezett folyamataival. Az ő szereplésének „csúcsideje” 1989 augusztusa és szeptembere,

a keletnémet menekültválság eszkalálódása, a „páneurópai piknik”, majd a fentebb már említett szeptemberi határnyitás időszaka.

Grósz Károly újabb megjelenése már nem az erdélyi, hanem a keletnémet menekültválsággal hozható összefüggésbe. Magyarország 1989 márciusában csatlakozott a Genfi Menekültügyi Egyezményhez, amit hivatalosan csak augusztus 30-án, az 1989. évi 15. törvényerejű rendelettel hirdettek ki.³⁴ Ezt követően Magyarország közölte a Német Demokratikus Köztársasággal, hogy a hazatérni nem kívánó keletnémet állampolgárok növekvő magyarországi száma súlyos problémák elé állítja a magyar igazgatást és ellátórendszert, ezért szeptember 11-től nem akadályozza meg, hogy az NDK-ba visszatérni nem kívánók egy harmadik ország felé elhagyhassák Magyarország területét. Ezen a ponton a magyar legfelső pártvezetés is involválódott. Az MSZMP főtitkárával, Grósz Károllyal – ha nem is közvetlenül, de különféle nemzetközi tárgyalásai miatt – összekapcsolódott a keletnémet menekültválság megoldásának kérdése. Érdekes, hogy ugyanezen a ponton alig látjuk a Grósz Károlyt 1988 novemberében váltó, 1990. május végéig szolgáló miniszterelnököt, Németh Miklóst a cikkeken; mivel a magyar kormányt a keletnémet menekültválsággal kapcsolatban továbbra is Horn Gyula testesítette meg.

Összefoglalás

A rendszerváltozást megelőző évek menekültüggyel foglalkozó sajtócikkeinek vizsgálata *hiteles lenyomatát adja az ebben az időszakban tapasztalható politikai, társadalmi és menekültügyi folyamatoknak*. Az erdélyi menekültek ügye 1988-ban vált tömegméretűvé, amikor Ceaușescu falurombolási programja és a romániai diktatúra represszív politikája elől, egyre többen menekültek Magyarországra. A magyar állam ekkor kettős nyomás alá került: egyfelől a nemzetközi közvélemény, valamint a hazai lakosság is együttérzést tanúsított a magyar ajkú menekültekkel; másfelől a szocialista szövetségi logika és a román vezetéssel való feszült viszony óvatosságra intette a politikát. A magyar kormány végül humanitárius okokra hivatkozva engedte be, és látta el a menekülteket, amivel burkoltan elutasította a szocialista blokk korábbi reflexeit. A hazai közvélemény nyomása végül további lépésre kényszerítette a kormányt, nyílt külpolitikai lépést kellett tennie, elítélve egy szövetséges ország saját „belpolitikai” eseményét, ami merőben új elem volt

³⁴ A pontosság kedvéért megjegyezzük, hogy az egyezmény a Magyar Népköztársaság tekintetében az 1989. évi június hó 12. napján, a jegyzőkönyv az 1989. évi március hó 14. napján hatályba lépett, és ez jogilag kusza helyzetet teremtett, mert a két időpont között több hónap eltérés volt, ráadásul megfelelő alkalmazási szabályok nélkül, amelyek csak 1989. október 15-én (101/1989. (IX.28.) MT rendelettel és 1989. évi 19. tvr. léptek életbe. Ettől eltérő problémát jelentett, hogy nem lehetett volna érvényesen földrajzi megszorítást tenni az Egyezménnyel együtt elfogadott Jegyzőkönyv kiterjesztő alkalmazása miatt.

a szocialista blokk tagországainak egymáshoz való viszonyában (nem számítva persze a Szovjetunió által kezdeményezett „tagország-irányító” folyamatokat).

A változást 1988 nyarán látjuk a hazai sajtóban is: a korábbi időszakban feltűnően került „román”, Románia” szavak megjelennek a menekültekkel foglalkozó írásokban, magukkal hozva a téma kapcsán korábban feltűnően mellőzött nemzetközi, külpolitikai kontextust. Még jobban mutatja a hivatalos politika irányváltását az „erdélyi” szó szerepeltetésének gyakorivá válása – a korábban szintén távol tartott fogalom, a külpolitikai vonatkozás mellett már a „nemzeti identitás”, a határon átívelő nemzetkonceptió jelképét is hordozta.

A keletnémet menekültek jelenléte miatti, már nem palástolható gondok 1989 nyarának végén csúcsosodtak ki, amikor tízezrek próbáltak Magyarországon keresztül Nyugatra (Ausztrián át az NSZK-ba) jutni. A Magyar Népköztársaság kormánya ezzel szembesülve döntési kényszerbe került: fenntartja-e a Varsói Szerződés logikáját és a szocialista államok közötti „testvéri” együttműködést, vagy pedig hajlik a menekültek akarata szerint, és kiengedi őket Ausztriába. A kérdés nem csupán humanitárius, hanem geopolitikai természetű is volt, hiszen a döntés egyben a Szovjetunióval és az NDK-val való viszonyt is érintette. A magyar kormány 1989 nyarán úgy határozott, hogy megnyitja a határt a keletnémet menekültek előtt. Ez a lépés, amelyet az augusztusi „páneurópai piknik” szimbolikusan is megtett, a vasfüggöny első tényleges átjárhatóvá tételét jelentette. Magyarország ezzel nemcsak saját reformtörekvéseit demonstrálta, hanem a német egység felé vezető utat is megnyitotta. A határnyitás visszafordíthatatlanul megrendítette a szocialista rendszer legitimitását, és láncreakciót indított el a régióban.

Az 1987–1989 közötti *magyarországi menekültválságok történetének a sajtóban is bizonyos fokig követhető részletes, korszakok szerinti elemzése* jól mutatja a menekültkérdés, a korszakban kialakuló *menekültpolitika beágyazódását a kelet-közép-európai rendszerváltások folyamatába*. A menekültügy nemcsak egyike volt Magyarországnak belső politikai átalakulása állomásainak, hanem regionális és nemzetközi kontextusban is jelentőséggel bírt. A folyamat rávilágított arra, hogy a szocialista államok közötti szolidaritás és az állampolgárok feletti ellenőrzés változatlan formában már nem volt fenntartható, és felgyorsította a keleti blokkon belüli törésvonalak nyilvánvalóvá válását.

A társadalmi nyomás, a civil szervezetek és az egyházak szerepe, valamint a nemzetközi sajtó figyelme egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a magyar politikai elit fokozatosan a reformok és a nyitás irányába mozduljon. Ugyanakkor az ügyek azt is megmutatták, hogy a szocialista rendszer válsága nemcsak gazdasági és politikai, hanem humanitárius dimenzióval is rendelkezett. Magyarország döntései mindkét esetben demonstrálták, hogy a szocialista blokk logikája meggyengült, és hogy a térség államai immár nem Moszkva elvárásaihoz, hanem a nemzetközi közvéleményhez és saját társadalmi igényeihez igazodnak.

Az erdélyi menekültek befogadása jelezte a nemzeti önrendelkezés és a kisebbségi szolidaritás erősödését, míg a keletnémetek kiengedése a szuverenitás új értelmezését vetítette előre, amely immár nem a szocialista blokkhoz való lojalitás, hanem az európai integrációs elköteleződésen alapult. Magyarország ezáltal nemcsak saját demokratizálódását gyorsította, hanem közvetlenül hozzájárult az európai status quo felbomlásához.

* * *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony: Kalligram, 2004.
- Eörsi László: Ideológiai pragmatizmus és (Ön) cenzúra. A három „T” kultúrpolitikája. *Világosság*, 2008/11–12. 73–96.
- Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*, Budapest: Napvilág Kiadó, 2007.
- Ring Orsolya – Kiss László: Agrárpolitikai kihívások és jogszabályalkotás a korai Kádár-Korban. Történeti források szövegelemzése és szövegbányászati vizsgálata. *Digitális Bölcsészet*, 2020/3. 37–61. <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2020.3.1030>.
- Sik Endre: Adalékok a menekültek, a menekülés és a menekültügyi rendszer születésének szociológiai jellemzőihez – Magyarország, 1988–1991. In: Uő: (szerk.): *A migráció szociológiája 2*. E-tankönyv. Budapest: ELTE TáTK, 2012. 223–225. https://old.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf#page=107 (Utolsó letöltés: 2025. november 3.) 212–256.
- Slachta Krisztina – Tóth Imre: Az 1989. szeptemberi határnyitás német külügyi és állambiztonsági dokumentumok tükrében. *Archivnet*, 2016/4. 1–19. https://www.archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/5_az_1989_szeptemberi_hatarnyitas_nemet_kulugyi_es_allambiztonsagi_dokumentumok_tukreben.html (Utolsó letöltés: 2025. december 1.)
- Szabó Tamás: Remények és be nem váltott ígérek. A magyar–román kapcsolatok és a romániai magyarság a rendszerváltás előtt és után. *Világtörténet*, 2020/2. 254–255.
- Tóth Judit: When an emergency has come to stay – The birth of the refugee administration in 1988–1989. *Regio*, 2008/1. 96–145

1. melléklet

Az erdélyi és keletnémet migráció legfontosabb eseményei (1988–1989)

Erdélyi migráció 1988–1989

- 1988 jan. 1. Budapesten – több száz értelmiségi aláírásával – nyilatkozatot adnak ki, amely elítéli a Ceaușescu-rendszert, és szolidaritásáról biztosítja a diktatúra ellen küzdőket.
- jan. 25. Szűrös Mátyás, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Külügyi Bizottságának titkára a Magyar Rádióban adott interjút: január 1-je óta senkit sem kényszerítettek arra, hogy visszatérjen Romániába, kivéve, ha pusztán gazdasági okokból vagy illegálisan érkezett. Az etnikai magyarok rászorulnak Magyarország gyámolítására, és megfelelő szabályozást kell készíteni a támogatásukra, ahogy azt az Országgyűlés külügyi bizottsága is szorgalmazta.
- jan. 25. Németh Miklós, az MSZMP Központi Bizottságának titkára Németországba látogat, hogy előkészítse a további 1 milliárd márka Magyarországnak szánt segélyt, amelyből 200 millió márkát tartanának készenlétben a Magyarországon tartózkodó román menekültek támogatásának pénzügyi fedezeteként. Ez a segélycél felhívja a közvélemény figyelmét a román faluromboló akciókra és a kisebbségi kérdésekre.
- jan. 28. Menedék Bizottság (civil szerveződés) alakul a romániai menekültek magyarországi segítésére.
- febr. 1. Tóth Károly református püspök a Rákosszentmihályi gyülekezetet jelölte ki a Romániából (Erdélyből) érkezők központi támogatási koordinációs szervének.
- febr. 20. A debreceni Szent Anna katolikus templom plébánosa közadakozást és támogatást indított a Romániából érkezők számára
- febr. 25. A kormány tárcaközi bizottságot hoz létre a Magyarországra érkező román állampolgárok megsegítésére
- márc. 1. Megállapodás született a Magyar Vöröskereszt és a Bajcsy-Zsilinszky Egyesület között a Romániából érkezők támogatásában való együttműködésről.
- márc. 6. A Magyar Demokrata Fórum 3. ülésén a kisebbségekről szólva szorgalmazta, hogy Magyarország megreformált alkotmányába kerüljön be a határon túli kisebbségekkel kapcsolatos állami felelősségről és a határon túli magyarok iránti szolidaritásról szóló záradék.

- márc. 10. A tárcaközi bizottság első ülése a Belügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium, a Külügyminisztérium, az Egészségügyi és Szociális Minisztérium, a Bér- és Munkaügyi Hivatal, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Vöröskereszt képviselőinek részvételével. Az újonnan létrehozott bizottság vezetője dr. Gál Zoltán belügyminiszter-helyettes.
- márc. 14. A miniszterelnök nyilatkozata: a 10.000 Romániából újonnan érkezett személy ügyében a kormány megfelelő adminisztratív, irányítási módszert keres a támogatásukra.
- márc. 17. A Magyar Vöröskeresztet a tárcaközi bizottság felkéri, hogy koordinálja a Magyarországon élő román állampolgároknak szánt magán- és civil adományokat, létrehozzák a támogatási irodájukat.
- márc. 18. Az Országgyűlés elfogadta az ideiglenesen Magyarországon tartózkodó román állampolgárok támogatásának költségvetési fedezetéről szóló javaslatot, létrehozzák a Letelepdedési Alapot.
- márc. 21. A Németh Géza vezette gyűlekezet levele a tárcaközi bizottság elnökének: a Romániából érkezők között egyre nagyobb a képzetlen, okmányok nélküli, gyanús személyek aránya, a civil és egyházi támogatásokon túlmenően jobban szervezett biztonsági szűrésre van szükség.
- márc. 24. A Megyei Koordinációs Bizottságok a tárcaközi bizottság égisze alatt saját működési körükben szervezni kezdték a román állampolgárok letelepdedését támogató tevékenységet – Debrecenben, Pócsteleken menedékhelyeket nyitottak.
- márc. 29. A Fővárosi Tanács a rendőrséggel és a Magyar Vöröskereszttel közösen támogató irodát nyitott a román állampolgárok számára (Tanács krt. 28.).
- április 3. Romániában ezentúl hivatalosan és a sajtóban csak a román települési elnevezéseket (helységneveket) lehet használni (az etnikai közösségek saját elnevezését nem).
- április 14. Az első körlevél a közigazgatásnak (és a támogatói kapcsolatoknak) az ideiglenesen tartózkodó román állampolgárok ügyeinek kezeléséről, amit a koordinációs bizottság adott ki.
- április 20. André Erdős nagykövet a bécsi (EBEE) találkozón kijelenti, hogy a kisebbségi kérdések nem tekinthetők belügynek, és az etnikai-kisebbségi ügyek mélyen befolyásolják a Magyarország és Románia közötti kétoldalú kapcsolatokat. A feszültségek demokratikus megoldását sürgette.
- április 25. A Magyar Demokrata Fórum (MDF) nemzetközi sajtótájékoztatót tart a romániai magyarok helyzetéről az „Erdély-jelentés” alapján.
- április 29. Ceașescu bejelenti a településszerkezet átalakításának programját (szisztematizálás), mely szerint 2000-ig közel hater ezer falut számolnának föl.
- június 8. A Magyar Építőművészek Szövetsége elsőként nyilatkozatban tiltakozik a romániai magyar falvak lerombolásának terve ellen. Júniusban más szervezetek is tiltakoznak, így a Szakszervezetek Országos Tanácsa

- (SZOT), a Kommunista Ifjúsági Szövetsége (KISZ), a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Béketanács és a magyar egyházak képviselői.
- június 27. Budapesten, a Hősök terén 70–80 ezren tüntetnek a romániai falurombolás ellen. A román nagykövetség nem hajlandó átvenni a tüntetés szervezői által fogalmazott tiltakozó levelet.
- június 28. Megkezdődik az Országgyűlés nyári időszaka. Állásfoglalást tesznek közzé a romániai falurombolásról (szisztematizálásról). Romániában – válaszul a „településrendezés” elleni magyar tiltakozásra – bezárják a kolozsvári magyar főkonzulátust.
- július 1. A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának határozata szerint: Magyarországon újabb nacionalista és szocialistaellenes megnyilvánulások voltak hivatalos jóváhagyással.
- július 7. Az Európai Parlament határozatban ítéli el a román kormánynak a nemzeti kisebbségek, különösen a magyar nemzetiség elleni politikáját.
- aug. 23. Ülősztrájk a budapesti román nagykövetség előtt a romániai falurombolás (szisztematizálás) elleni tiltakozásul a Lelkiismeret '88 csoport által kezdeményezett, augusztus 22. – szeptember 5. közt tartó kéthetes demonstráció részeként.
- aug. 28. Grósz Károly (kormányfő és a párt egyik titkára) és Ceaușescu találkozik Aradon. Tárgyalásaik érdemi eredmény nélkül érnek véget.
- aug. 31. A Bajcsy-Zsilinszky Társaság petíciója az Országgyűlés külügyi bizottságához, amelyben a romániai falurombolás nemzetközi szintén való leállítását és a menekültek befogadásának megfelelő módját követeli meg.
- szept. 13. Grósz Károly az ENSZ-hez intézett levelében azt javasolja, hogy egy nemzetközi megállapodásba foglalják bele a nemzeti kisebbségek védelmét és a nemzeti kultúrák megőrzéséhez való jogot is, mivel az Emberi Jogi Nyilatkozat nem említi kifejezetten ezeket a jogokat. Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár beszédet mond Bécsben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEE) utóértekezletének plenáris ülésén.
- szept. 30. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia kéri az Európai Parlamentet, hogy a következő ülésén vegye napirendre a romániai falurombolási (rendszerkezési) tervek kérdését.
- okt. 4. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa az Európa Parlamenthez intézett levélben fejt ki aggodalmát a román nemzetiségi politika miatt.
- okt. 4. Várkonyi Péter külügyminiszter felszólal az ENSZ Közgyűlésén a nemzeti kisebbségi jogok védelméért.
- dec. 17. Megalakul az Erdélyi Szövetség és a Raoul Wallenberg Egyesület.
1989. jan. 3. A Magyar Demokrata Fórum (MDF) javasolja, a Belügyminisztérium pedig támogatja, hogy hozzanak létre menekülttáborokat az áttelepült erdélyieknek.

- január 6. Az SZDSZ és a Menedék Bizottság nyilatkozatot tesz közzé az erdélyi menekültek ügyében, amelyben azt szorgalmazza, hogy Magyarország mindenkit megkülönböztetés nélkül fogadjon be. Azt is javasolják, hogy Magyarország csatlakozzon az 1951-es genfi egyezményhez, és ezzel nyíljon lehetőség az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságnak (UNHCR) irodájának működtetésére.
- jan. 19. Várkonyi külügyminiszter Bécsben részt vesz az EBEE Tanácsülésén, ahol a nyomon követési ülésen elmondott beszédében hangsúlyozza: a magyar kormány szeretné, ha a záródokumentumba bekerülne az etnikai kisebbségek kollektív jogainak elismerése.
- jan. 21. Gál Zoltán belügyminiszter-helyettes közli: Budapesten, továbbá 3 kelet-magyarországi településen állítanak föl menekülttáborokat a Romániából érkezők számára. A menekültek megsegítésére 74 millió forintot fordítottak állami pénzekből 1988-ban – hangzik el a tárcaközi bizottság ülésén 26-án.
- febr. 6–11. A tárcaközi bizottság meghívására Magyarországra érkezik az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának vizsgálóbizottsága, hogy megvizsgálja a Romániából érkező menekültek helyzetét.
- febr. 27. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága napirendre tűzi a romániai helyzetet. Horn Gyula külügyi államtitkár felszólalásában először kritizálja nyíltan Varsói Szövetségi partnerországának a magyar kisebbséggel szembeni bánásmódját.
- márc. 1. A magyar–szovjet határon 4 új átkelőt nyitnak meg a kishatár menti személyforgalom számára.
- márc. 15–22. Az ENSZ küldöttsége látogatást tesz Magyarországon, hogy meghatározza a pénzügyi és technikai támogatás részleteit. A delegáció négy tagja az illetékes minisztériumok munkatársai mellett találkozik az evangélikus és a katolikus egyház, valamint a Magyar Vöröskereszt képviselőivel is. Meglátogatják a leendő lehetséges befogadó központokat (menekülttáborokat) is. A sajtóértekezleten magyar illetékesek bejelentik: Hajdúszoboszlón, Békéscsabán és Bicskén fogadóállomást állítanak föl az erdélyi menekülteknek.
- márc. 17. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának szóvivője Genfben jelenti be, hogy Magyarország március 14-én 106. tagállamként, de a közép-kelet-európai blokkból elsőként csatlakozott az 1951-es Genfi Egyezményhez és annak 1967-es jegyzőkönyvéhez.
- ápr. 6. Pozsgay I. tárca nélküli miniszter elnökletével a kormány létrehozza a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium Titkárságát, amelynek célja a Magyarországon élő nemzetiségeket érintő kormányzati feladatok összehangolása és a határon túli magyar etnikumok helyzetének figyelemmel kísérése.

- máj. 19. A Magyar Helsinki Bizottság (civil szervezet) megalakulása.
- jún. 12. Magyarországon hatályba lép az 1951-es Genfi Egyezmény (földrajzi korlátozással, azaz csak európai események miatt fogadunk be menekülteket). Az 1967-es jegyzőkönyv már március 14. óta hatályban volt.
- július 1. Hatályba lép a befogadó állomásokról (menekülttáborokról) szóló 64/1989. (VI.30.) MT rendelet. A bennük irányított működést és szolgáltatásokat a Letelepdedési Alapból finanszírozzák.
- szept. 26. Az Országgyűlés elfogadja a be- és kivándorlási törvényt, amely alapvető állampolgári jognak nyilvánítja a kivándorlást, ill. az útlevéltörvényt, amely már nem korlátozza a külföldi tartózkodás idejét.
- okt. 4. Gál Z. belügyminisztériumi államtitkár aláírja a magyar kormány és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága között megkötött székhely-megállapodást és egy támogatási egyezményt. Az UNHCR támogatása 4,9 millió dollárt nyújt a menekültek befogadásához.
- okt. 15. Hatályba lép a menekültügyi eljárásról szóló 101/1989. (IX.28.) MT rendelet. Az elsőfokú döntéseket a Menekültügyi Hivatal (Belügyminisztérium) helyi egységei hozzák meg, amelyek a rendőrségen vagy a befogadó központokban találhatók, a másodfokú (fellebbezés) ügyekben a Menekültügyi Hivatal dönt. Az elismert menekültek jogállását az ugyanezen a napon hatályba lépő 1989. évi 19. . törvényerejű rendelet szabályozza. Az Európán kívüli okok miatt védelemért folyamodók közvetlenül az UNHCR-hez fordulhatnak.
- okt. 17. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága Budapesten kezd működni. A Hivatal ellenőrzi a menedékkérők és menekültek védelmét, továbbá a nem európai okok miatt megalapozott üldöztetéstől való félelem miatt védelemről dönt. A Hivatal épületét a kormány biztosítja.

Keletnémet menekülés

1989. okt. 27. A Határőrség Országos Parancsnoksága kezdeményezi a belügyi vezetőknél, hogy a nyugati határon számolják fel a műszaki zárat. Pozsgay Imre államtitkár a *Népszabadságnak* nyilatkozik: politikai és pénzügyi okokból meg kell szüntetni a határzárát az államhatárokon.
- febr. 28. Az elektromos határkerítés megszüntetéséről a MSZMP Központi Bizottságának Politikai Bizottsága dönt.
- máj. 2. Nováky B., a Határőrség Főparancsnokságának vezetője egy nemzetközi sajtótájékoztatón Hegyeshalmon kijelenti, hogy megkezdődött a vasfüggöny lebontása az osztrák-magyar határon.

- júl. 18. Hivatalos bonni adatok szerint az elmúlt 3 hétben, amióta bontják a műszaki határzárát, már legalább 60 keletnémet állampolgár jutott át Magyarországról Ausztriába.
- júl. 30. Magyarországon már nincs szükség engedélyre ahhoz, hogy valaki a határsávbán tartózkodjon, és megszűnnek a nyomsávval kapcsolatos korlátozások is.
- aug. 4. A nyugatnémet kormány tárgyalni kíván a magyar Bel- és Külügyminisztérium képviselőivel az NSZK budapesti nagykövetségén tartózkodó NDK-állampolgárok sorsáról. A diplomáciai képviselőten 130 keletnémet vár beutazási engedélyre az NSZK-ba.
- aug. 8. A legfőbb ügyész normatív utasítást ad ki az ügyészségeknek, hogy mit kell tenniük illegális határátlépés esetén: kiutasítás vagy kitoloncolás helyett, az egyéni körülményeket kell értékelni, az érintett figyelmeztetésével, vagy indokolt esetben eljárást indítani a külföldi ellen Magyarországon. Az NDK nagykövete tiltakozik a kétoldalú megállapodás ilyen mértékű csorbítása miatt, de a miniszterelnök utasítja a bel- és külügyminisztereket, hogy készítsék elő a határnyitás és a szabad kiutazás módját az NDK állampolgárai számára.
- aug. 10. A budapesti német nagykövetségén a diplomáciai menedékkérők száma 180, és az elviselhetetlen körülmények miatt az NSZK nagykövetségének bezárásáról döntenek. A kormány felkéri a Magyar Vöröskeresztet, hogy a követségről az NDK állampolgárok szabad kiutazását intézze, humanitárius okmányokat adva ki számukra.
- aug. 14. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat befogadja a Budapesten várakozó, Nyugat felé tartó keletnémeteket, ezzel az akkori Európa nagy humanitárius akcióját elindítva. Ennek során 3 hónap alatt 48 ezer keletnémet kért és kapott segítséget Magyarországon a Magyar Vöröskereszt közreműködésével. 22-én Budapesten újabb tábort nyitnak az NDK-menekültek számára Csillebércen.
- aug. 19. Az osztrák-magyar határon (Sopronpuszta) megrendezik a Páneurópai Mozgalom Piknikjét, és mintegy 600 NDK-állampolgár akadály nélkül tud Ausztriába távozni. A magyar, osztrák és nyugat-német politikusok találkozóját a nemzetközi sajtó nagy figyelemmel kíséri. Ezt követően Sopron körzetében megerősítik a határőrizetet
- aug. 21. Csaknem 1000 NDK-állampolgár lépi át engedély nélkül a határt, a Vas megyei határszakaszon egy magyar határőr dulakodás közben véletlenül lelő egy keletnémet menekültöt.
- aug. 23. A német nagykövetségről a vöröskeresztes okmányokkal felszerelt NDK-állampolgárok repülővel utaznak Németországba Bécsen keresztül.

- aug. 25. Németh M. miniszterelnök és Horn Gy. külügyminiszter tárgyalásokat folytat Kelet-Németországban a Magyarországon tartózkodó NDK állampolgárokkal kapcsolatban.
- aug. 31. Horn külügyminiszter berlini látogatásakor bejelentik, hogy Magyarország felfüggeszti a NDK-val kötött kétoldalú megállapodás végrehajtását a tartózkodási időn túli állampolgárok kitoloncolásáról. Ausztria bejelenti, hogy ideiglenesen azokat a keletnémeteket is átengedi az országon, akiknek nincs osztrák vízumuk és nyugatnémet útlevelük.
- szept. 1. A genfi magyar nagykövet átadja a magyar menekültstratégiára vonatkozó megállapodás-tervezetet J. P. Hocke-nak, az ENSZ menekültügyi főbiztosának. Budapesten 2,5 ezer keletnémettel megtelik a csillebérci úttörőtábor, ezért az újonnan érkezőket buszokkal Zánkára szállítják a Vöröskereszt munkatársai.
- szept. 2. Az MSZMP Központi Bizottsága megvitatja, hogyan lehet megbirkózni az országban tartózkodó NDK-állampolgárok növekvő tömegével. „Kategorikusan elutasítják, hogy Magyarország menekülttáborrá váljon”. Határozatot hoztak a konfliktus mielőbbi megoldásáról.
- szept. 8. Az osztrák-magyar határon lévő határátkelő megnyitására vonatkozó kormányhatározat értelmében, a NDK állampolgárok számára a berlini és bonni felső vezetőket hivatalosan tájékoztatják a közelgő eseményről.
- szept. 10. Horn külügyminiszter egy központi menedékhelyen bejelenti, hogy éjfél-től a NDK állampolgárok szabadon elhagyhatják az országot Ausztria felé, mert egyoldalúan és ideiglenesen felfüggeszti az 1969-es magyar–NDK megállapodást és megnyitja a határokat a keletnémetek előtt, akik bárhová mehetnek, ahol fogadják őket. Ezt a televízió élőben közvetíti. Órákon és napokon belül 23 ezren hagyják el az országot szeptember közepéig.

2. melléklet

Havi adatok a menekültek két csoportjával foglalkozó cikkekben

1. táblázat

A leggyakoribb egyedi szavak az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában havonta (db)

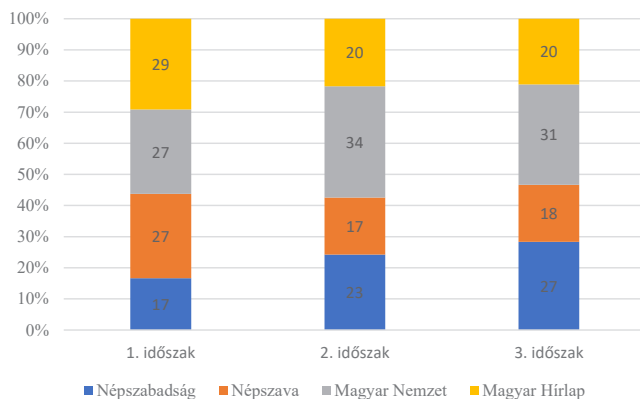
<i>1988. júl.</i>	<i>N</i>	<i>1988. aug.</i>	<i>N</i>	<i>1988. szept.</i>	<i>N</i>	<i>1988. okt.</i>	<i>N</i>
kérdés	27	alap	17	Kérdés	31	német	17
állam	25	támogatás	14	Kapcsolat	30	erdélyi	15
tesz	24	kérdés	13	Kormány	28	kérdés	12
elnök	24	jogi	12	állampolgár	20	munka	10
erdélyi	19	forint	12	Nemzetközi	16	rész	9

<i>1988. nov.</i>	<i>N</i>	<i>1988. dec.</i>	<i>N</i>	<i>1989. jan.</i>	<i>N</i>	<i>1989. febr.</i>	<i>N</i>
külügymin.	62	Erdély	18	tábor	34	vöröskereszt	37
nagykövetség	47	tanács	18	tanács	32	ügy	36
diplomata	42	ember	17	tartozó	31	bizottság	34
kapcsolat	41	erdélyi	17	kérdés	25	haza	31
bizottság	36	kérdés	17	határ	23	nemzetközi	30

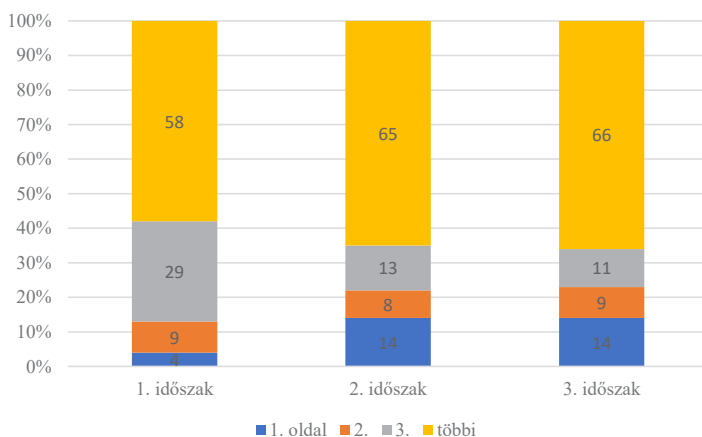
<i>1989. márc.</i>	<i>N</i>	<i>1989. ápr.</i>	<i>N</i>
bizottság	46	román	25
tábor	36	ügy	16
Románia	31	kérdés	14
kérdés	31	egyház	13
mond	31	nemzetközi	11

3. melléklet

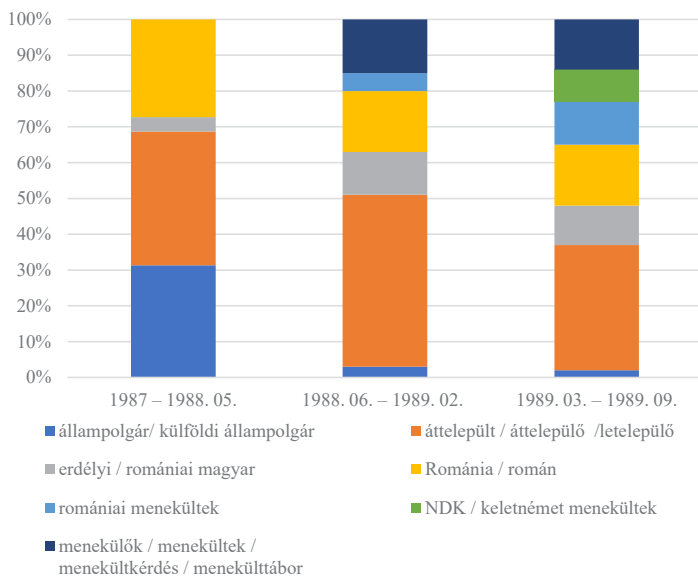
Az erdélyi és keletnémet menekültekkel kapcsolatos cikkek megjelenésének és jellemző fogalmainak ábrái

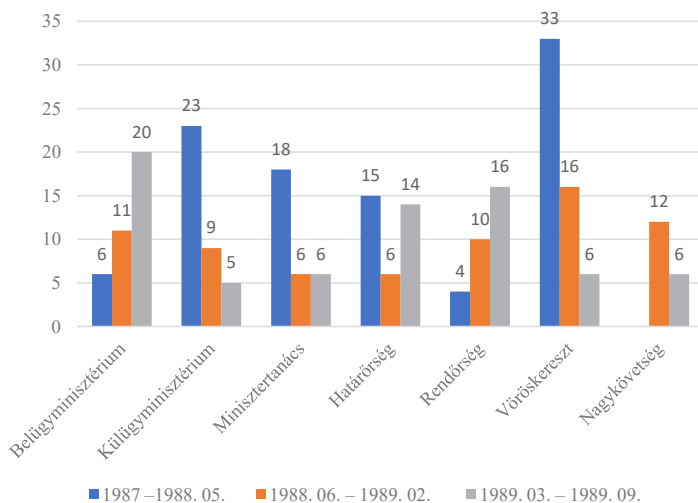
M1. ábra. A megjelenés helye az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált három időszakban (%)

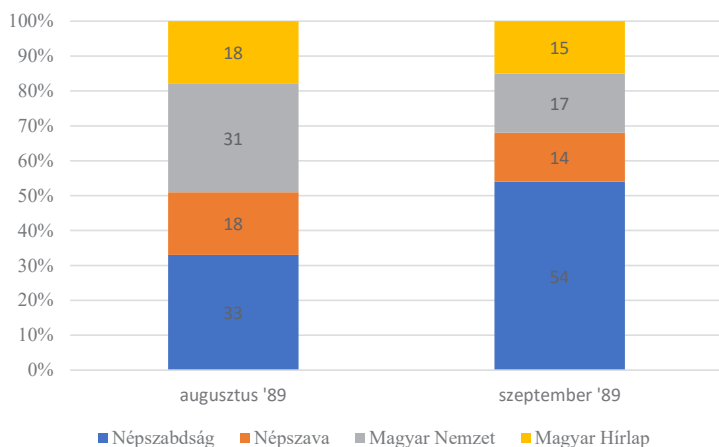
M2. ábra. A megjelenés oldala az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált három időszakban (%)

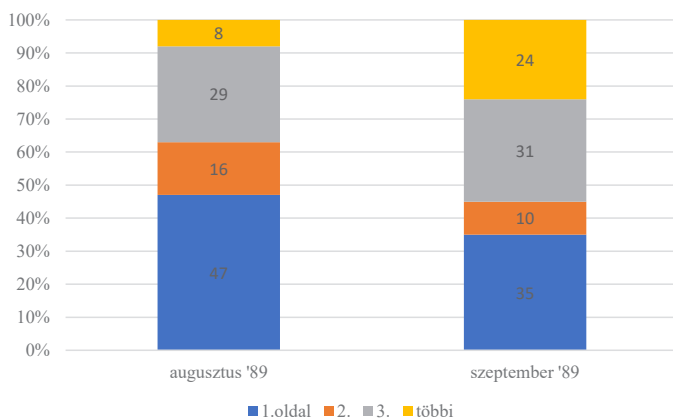
M3. ábra. *A kulcsszavak megoszlása az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált három időszakban (%)*

M4. ábra. Egyes fontosabb szereplők megjelenése az erdélyi menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált három időszakban (%)

M5. ábra. A megjelenés helye a keletnémet menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált két időszakban (%)

M6. ábra. A megjelenés oldala a keletnémet menekültekkel foglalkozó cikkek csoportjában a vizsgált két időszakban (%)